

УДК 025.12:002.1-028.27](477)

Ніна Горбенко,
науковий співробітник Державної
науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського

Шляхи активізації видавничої діяльності бібліотек

У статті розглянуто аспекти активізації видавничої діяльності бібліотек за допомогою підготовки та випуску електронних видань. Представлено досвід Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського щодо розширення видавничого репертуару установи завдяки електронним продовжуванам і періодичним виданням.

Ключові слова: бібліотеки, видавнича діяльність, інформаційно-комп'ютерні технології, електронний документ, електронне видання.

Сьогодні інформація становить одну з головних рушійних сил розвитку суспільних процесів. У цьому аспекті бібліотеки є стратегічними суб'єктами, що мають якнайповніше та найоперативніше забезпечувати інформаційні потреби користувачів.

Важливим напрямом роботи сучасних книгозбірень є науково-інформаційна діяльність (НІД), вагоме місце у структурі якої посідає видавнича діяльність (ВД). Закон України "Про видавничу справу" визначає ВД як "організаційно-творчу, господарсько-виробничу діяльність видавців, спрямо-

вану на підготовку і випуск у світ видавничої продукції" [16]. ВД не є головною функцією бібліотек, цей напрям набув розвитку у сучасних реаліях, коли напрацьовано значний досвід НІД і оприлюднення його результатів посідає чільне місце з-поміж завдань установи. До них також належать системне інформаційне забезпечення користувачів з урахуванням інновацій, прагнення бібліотеки бути повноцінним учасником наукового дискурсу, створення її позитивного іміджу в соціокультурному просторі держави.

Нині видавничу діяльність книгозбірень гальмують багато чинників, насамперед проблеми соціально-економічного характеру. Ці питання все частіше становлять предмет наукового дискурсу. Фахівці не лише констатують та аналізують труднощі, котрі потрібно подолати у цій царині, а й узагальнюють світовий і вітчизняний досвід, на основі якого пропонують можливі шляхи поліпшення ВД сучасних бібліотек [5; 6; 20; 21]. Одним зі способів активізації ВД є застосування інформаційно-комп'ютерних технологій, що дає змогу продукувати електронні видання (ЕВ).

Мета статті — аналіз поліпшення ВД вітчизняних бібліотек завдяки використанню електронних видань; *завдання* — представити досвід Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухолинського щодо розширення видавничого репертуару установи за допомогою електронних продовжуваних і періодичних видань.

Основні правові засади ЕВ у нашій державі регулює Закон України "Про електронні документи та електронний документообіг" [17], у якому окреслено термінологічну базу та подано визначення понять, пов'язаних із функціонуванням електронного документа (ЕД), регламентовано процеси передавання, отримання та збереження його цілісності.

Правове поле функціонування ЕВ розширює Закон України "Про авторське право та суміжні права", в якому визначено майнові та немайнові права, пов'язані зі створенням і використанням електронної (цифрової) інформації [15].

Дослідники наголошують на недосконалому та неузгодженості законодавчих норм щодо ЕВ в Україні, акцентуючи на потребі внесення змін з огляду на перманентні трансформації ЕД, зумовлені інформаційно-технічними новаціями [7; 12]. Одним із найпроблемніших питань також є брак державної реєстрації ЕВ [19, с. 3].

У 2009 році в Україні схвалено Концепцію Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI". У документі визначено низку проблем щодо формування, збереження та використання інформаційних ресурсів бібліотек, які запропоновано розв'язати за допомогою інформаційних технологій, можливостей мережі Інтернет тощо [18].

Нормативні підвалини ЕВ закладено в ДСТУ 7157:2010 "Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості" [3]. Стандарт містить перелік термінів і визначень понять, що входять до сфери функціонування електронних видань, основні види ЕВ, опис елементів вихідних відомостей, склад та правила їхнього розміщення. Зокрема, ЕВ — це "електронний документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, має вихідні відомості та призначений для розповсюдження в незмінному вигляді" [3, с. 2]. Проте фахівці вважають цю дефініцію дискусійною, позбавленою характеристик інтерактивності та медіатехнологій [12, с. 185], і зазначають, що часто під поняттям ЕВ мають на увазі електронні копії традиційних документів. Аналізуючи еволюцію визначення ЕВ і враховуючи сучасні тенденції, науковці формулюють ширше тлу-

мачення: "Це документ у цифровому форматі, доступний для публічного доступу, отриманий за допомогою пристроїв для зчитування та обміну інформацією, який містить дані, програми та комбіновані джерела, а також вихідні відомості (для бібліографічного опису та каталогізації)" [12, с. 186].

Допомогти ідентифікувати ЕВ у світовому інформаційному масиві має стандарт ISO 21047:2009 Information and documentation — International Standard Text Code (ISTC) [23] — Міжнародний стандартний код тексту — глобальна система ідентифікації текстових робіт в електронному форматі. Її метою є диференціація публікацій з однаковими назвами залежно від їхнього типу й унікальності [22, с. 71]. ISTC "забезпечує однозначну ідентифікацію літературних творів (або їхніх частин) в інформаційних системах, дає змогу встановити правовласника та зону легітимної дії авторських прав і на міжнародному рівні спрощує обмін інформацією щодо творів між всіма учасниками книжкового ринку" [4, с. 50]. Вітчизняні дослідники зазначають про переваги стандарту, проте в Україні він ще не набрав чинності [4; 13, с. 174—175]. Так само бракує і центру, що виконував би управління національною системою ISTC у нашій державі.

Попри прогалини в нормативно-правовому забезпеченні та терміносистемі, суперечності щодо електронного тексту й медіазасобів, ЕВ дають бібліотекам змогу в стислі терміни оприлюднити результати власної діяльності та донести до користувача важливу інформацію. Підтвердження цієї тези знаходимо в дослідженні Т. Купріянової, на думку якої, "переваги електронних засобів комунікації, електронних видань полягають не лише в економії часу і засобів, зручності користування, але й у тому, що реалізується принцип доступності в будь-який час і будь-якому місці" [8, с. 36—37]. Отже, у сфері ВД набули поширення цифрові аналоги друкованої продукції — "електронні видання, що в основному відтворюють відповідне друковане видання, зберігаючи розташування на сторінці тексту, ілюстрацій, посилань, приміток тощо" [3, с. 2]. Фахівці зауважують, що видання, яке має два формати — друкований та електронний, — є комбінованим і розглядають його як інструмент переходу творів друку до віртуального простору [18, с. 3].

З-поміж можливих моделей підготовки ЕВ (традиційна, авторська, комбінована [14, с. 4]) установи мають можливість обрати найоптимальнішу або зручнішу, підлаштовуючи її до певного видання чи конкретних часових меж. У сучасних умовах бібліотеки активніше використовують видавничі процеси, а отже спрощується реалізація парадигми розвитку установ як видавців (так званої "нової науково-видавничої моделі") [19]. За цих умов "бібліотека замикає на собі повний цикл циркуляції наукових публікацій у межах академічного середовища і бере на себе відповідальність (повну або спільну з іншими академічними суб'єктами) за ефективність науково-інформаційної діяльності загалом" [20, с. 5].

Для підготовки ЕВ, зокрема електронних книжок, найчастіше використовують додатки, що підтримують формат PDF. Сучасні технології дають змогу розширювати структуру видань завдяки анімації, аудіо-

та відеоматеріалам. Одним із новітніх засобів для підготовки цифрової періодики, який, на думку фахівців, має потужний потенціал щодо організації видавничих процесів у бібліотеках, є електронні відкриті журнальні системи (Open Journal System — OJS).

OJS — програмне забезпечення (ПЗ) з відкритим вихідним кодом для ведення рецензованих журналів, створених згідно із "Проектом загальнодоступних знань"; випущене за однією з найпопулярніших ліцензій на вільне програмне забезпечення GNU General Public License [2]. Це ПЗ дає змогу провадити "організацію й управління повним циклом видавничого процесу від завантаження рукопису на сайт, рецензування, літературного редагування до його публікації, збереження, поширення та індексації" [9].

Варто зауважити, що OJS не єдине програмне забезпечення, що уможливує публікацію електронних періодичних видань, однак фахівці рекомендують його як найоптимальніше, виокремлюючи низку переваг:

- вільне ПЗ;
- мінімальні системні вимоги;
- спрощений процес інсталяції;
- управління та налаштування через веб-інтерфейс;
- докладно розроблена документація, окремо для адміністраторів і користувачів;
- можливість підтримувати кілька дискретних журналів за умови однієї інсталяції;
- відображення всіх етапів видавничого процесу;
- зручність для користувачів [9].

Одним із головних завдань Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі — Бібліотека) є випуск наукової, науково-виробничої, навчальної й довідкової продукції, друкованих та електронних періодичних видань. Зважаючи на переваги ЕВ, для оприлюднення результатів власної НІД фахівці Бібліотеки використовують електронні видання та цифрові копії документів, представлені на офіційному сайті установи (<http://dnpb.gov.ua/ua/>).

Установа є активним учасником наукового дискурсу з історії, теорії, методики бібліотечної справи, наук про освіту, педагогіки і психології, освітньої практики. Результати досліджень представлено в одноосібних та колективних монографіях, практичних посібниках.

Щорічно в Бібліотеці відбуваються науково-практичні семінари, міжнародні та звітні науково-практичні конференції, узагальнені результати яких розміщено на сторінках збірників матеріалів і тез.

Здійснюючи координацію, науково-методичне забезпечення інноваційного розвитку мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України, забезпечуючи інформаційний супровід її діяльності, спеціалісти установи готують і видають значну кількість інструктивно-методичних матеріалів, зокрема інструкції, положення, методичні рекомендації, слайд-лекції. Ці документи допомагають організувати роботу бібліотечних фахівців у різних аспектах НІД та зорієнтувати користувачів у широкому спектрі послуг і пошуку інформації.

З огляду на те, що одним із завдань Бібліотеки є науково-інформаційне забезпечення розвитку наук

про освіту, педагогіки і психології, її співробітники приділяють значну увагу підготовці й випуску бібліографічних посібників різних типів і видів. Репертуар цього виду документів становлять науково-допоміжні, біобібліографічні, рекомендаційні покажчики (зокрема календарі, хронологічні довідники), які містять бібліографічну інформацію з актуальних питань педагогіки та суміжних наук, висвітлюють доробок видатних науковців, педагогів, письменників України і світу.

Останніми роками репертуар підготовлених в установі ЕВ розширився завдяки випуску періодичних і продовжуваних видань.

У 2008 р. вийшло перше число "Наукових праць Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського" [10]. Зміст збірника становлять матеріали, присвячені проблемам наукового, науково-методичного, технологічного та організаційного забезпечення сучасної науки й освіти. Від початку заснування видання було комбінованим — версію на паперовому носії доповнював електронний аналог, представлений на сайті установи. У 2014 р. на платформі електронних відкритих журнальних систем зареєстровано сайт видання. Зауважимо, що останній випуск має лише електронний формат.

У 2015 р. у межах науково-дослідної роботи "Модернізація науково-інформаційної діяльності провідних книгозбірень мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України" (2015—2016) започатковано випуск електронного наукового періодичного видання — довідкового бюлетеня "Аналітичний вісник у сфері освіти й науки" [1]. Етапи роботи з його створення та підготовки, концептуальні засади та модель видання розглянуто в низці досліджень С. Зозулі [5; 6].

У 2016 р. фахівці Бібліотеки та Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії ініціювали створення електронного наукового журналу "Науково-педагогічні студії" [11]. Нині видання перебуває на стадії розроблення, а в перспективі для його випуску використовуватимуть OJS. Це програмне забезпечення уможливує:

- упровадження повномасштабної загальнодержавної системи наукометричного моніторингу інформаційних потреб;
- інтеграцію фахових наукових періодичних видань Бібліотеки у престижні міжнародні бази даних;
- розширення репертуару ЕВ;
- залучення до використання інформаційних ресурсів Бібліотеки дистантних користувачів.

Висновки. Підсумовуючи викладене, з'ясуємо перспективи розвитку видавничої діяльності бібліотек, що передбачає:

1. Моніторинг законодавчих і нормативних документів у сфері видання документів на різноманітних носіях інформації.
2. Аналіз та узагальнення світового і вітчизняного досвіду бібліотек у сфері продукування і використання ЕВ та електронних копій наукових видань.
3. Підвищення рівня обізнаності бібліотечних фахівців щодо сучасних етапів і процесів підготовки ЕВ.
4. Підвищення рівня ІКТ-грамотності кадрового персоналу.

5. Створення електронних видань галузевої тематики.

6. Використання можливостей вільного ПЗ.

7. Моніторинг доступного програмного контенту з метою розповсюдження ЕВ для оприлюднення результатів діяльності, обміну досвідом і напрацюваннями в науковій, інформаційній, методичній діяльності бібліотек, утвердження позитивного іміджу установ в інформаційному полі України і світу.

Список використаної літератури

1. Аналітичний вісник у сфері освіти й науки : довід. бюл. — [Київ, 2015 —]. — Режим доступу: <http://dnbp.gov.ua/ua/періодичні-видання-бібліотеки/13392-2/> (дата звернення: 09.07.2017). — Назва з екрана.
2. Відкриті журнальні системи // Вікіпедія : вільна енциклопедія. — [Б. м., б. р.]. — Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Відкриті_журнальні_системи (дата звернення 20.07.2016). — Назва з екрана.
3. Інформація та документація. Видання електронні. Основні види та вихідні відомості : ДСТУ 7157:2010. — [Чинний від 2010—07—01]. — Київ : Держспоживстандарт України, 2010. — 14 с. — (Національний стандарт України).
4. Електронні видання — нові підходи, нові вимоги // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 4. — С. 50.
5. Зозуля С. Періодичні видання як результат інформаційно-аналітичної діяльності освітянських бібліотек України: сучасний стан та тенденції розвитку / Світлана Зозуля // Вісник Книжкової палати. — 2014. — № 2. — С. 17—21.
6. Зозуля С. М. Перспективи розвитку науково-видавничої діяльності бібліотеки / С. М. Зозуля // Інформаційна діяльність Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: перспективи розвитку : монографія / НАПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. — Київ, 2015. — С. 182—188.
7. Ковтанюк Ю. Чи потрібні такі зміни до Закону України "Про електронні документи та електронний документообіг": питання до обговорення / Юрій Ковтанюк // Студії з арх. справи та документознавства. — 2015. — Т. 22/23. — С. 81—87.
8. Купріянова Т. Г. Друковані та електронні видання на етапі інформаційної революції / Т. Г. Купріянова // Поліграфія і вид. справа. — 2012. — № 2. — С. 32—38.
9. Лупаренко Л. А. Використання електронних журнальних систем відкритого доступу для випуску науково-освітніх видань: порівняльний аналіз програмного забезпечення / Лупаренко Лілія Анатоліївна // Інформ. технології і засоби навчання : електрон. наук. фах. вид. — 2011. — Т. 25, № 5. — Режим доступу: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itl/article/view/573/449> (дата звернення 20.08.2016). — Назва з екрана.
10. Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : [електрон. наук. період. вид.]. — Київ, [2008—]. — Режим доступу: <http://journals.dnbp.gov.ua/about/index> (дата звернення: 09.07.2017). — Назва з екрана.
11. Науково-педагогічні студії : [інформація про електрон. наук. журн.] // Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського : [офіц. портал]. — Київ, 2017. — Режим доступу: <http://dnbp.gov.ua/ua/періодичні-видання-бібліотеки/13439-2/> (дата звернення: 09.07.2017). — Назва з екрана.
12. Петяк Ю. Ф. Визначення терміна "електронні видання" / Ю. Ф. Петяк // Поліграфія і вид. справа. — 2011. — № 2. — С. 184—187.
13. Погореловська І. О. Облік та контроль за використанням об'єктів авторського права в цифровому середовищі: ідентифікаційний аспект / І. О. Погореловська // Журналістика. Філологія. Медіаосвіта : зб. наук. пр. : Всеук. наук.-практ. конф. [м. Полтава, 2—3 жовт. 2014 р.] / М-во освіти України, Полтав. нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. — Полтава, 2014. — С. 171—175.
14. Пономаренко В. Системний підхід до організації підготовки та видання електронної мультимедійної інтерактивної навчальної літератури у вищих навчальних закладах / Володимир Пономаренко, Віктор Анохін // Вісн. Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Серія. Інформатизація вищою навчального закладу. — 2015. — № 831. — С. 3—8.
15. Про авторське право і суміжні права : закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-ХІІ : [редакція від 13.01.2016] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Київ, 2016. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3792-12> (дата звернення: 20.07.2016). — Назва з екрана.
16. Про видавничу справу : закон України від 5 черв. 1997 р. № 318/97-ВР : [редакція від 25.02.2016] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Київ, 2016. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/318/97-вр> (дата звернення: 12.05.2016). — Назва з екрана.
17. Про електронні документи та електронний документообіг : закон України від 22 трав. 2003 року № 851-IV : [редакція від 30.09.2015] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Київ, 2015. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 20.08.2016). — Назва з екрана.
18. Про схвалення Концепції Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI" : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 груд. 2009 р. № 1579-р. // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. — Текст. дані. — Київ, 2011. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1579-2009-%D1%80> (дата звернення: 20.07.2016). — Назва з екрана.
19. Радченко А. І. Періодика майбутнього — паперова чи електронна? / А. І. Радченко // Наука та наукознавство. — 2010. — № 2. — С. 46—50.
20. Солов'яненко Д. Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі. Частина перша. Академічна бібліотека як видавець / Денис Солов'яненко // Бібліотечний вісник. — 2010. — № 4. — С. 3—14.
21. Стрілець Н. Представлення електронних версій видань у відкритому доступі: (із досвіду ХДНБ ім. В. Г. Короленка) / Наталія Стрілець // Вісник Книжкової палати. — 2016. — № 3. — С. 20—23.
22. ISTC — новый подход к идентификации, учету и контролю за электронным контентом // Универсальная книга. — 2011. — Янв.—февр. — С. 71—73.
23. Information and documentation — International Standard Text Code (ISTC) : ISO 21047:2009. — Mode of access: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:21047:ed-1:v1:en> (Date of retrieving: 20.07.2016). — Title from the screen.

В статье рассмотрены аспекты активизации издательской деятельности библиотек с помощью подготовки и выпуска электронных изданий. Представлен опыт Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского по расширению издательского репертуара учреждения благодаря электронным продолжающимся и периодическим изданиям.

The article considers the problem of activation of library publishing activity by arranging and issuing electronic publications. The experience of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine in enlarging the number of electronic serial and periodical publications is presented.

Надійшла до редакції 25 вересня 2017 року